

Mitä eroa on poikkeuksellisella sääilmiöllä, sään ääri-ilmiöllä tai tavanomaisella säällä?

<https://doi.org/10.30677/terra.178130>

Maantieteen ylioppilaskokeessa syksyllä 2025 kysyttiin yksi kysymys sään ääri-ilmiöistä. Kysymyksessä oli kokeen toisen osion eli 20 pisteen kysymysten kysymys 2 (YTL 2025). Kysymyksessä esiintyi kaksi avainkäsitettä: ”sään ääri-ilmiöt” sekä ”poikkeuksellinen”. Käsite sään ääri-ilmiöt on liki kaikille jo tuttu, koska sitä käytetään runsaasti niin ilmastomuutosta ja sen vaikutuksia koskevassa uutisoinnissa, ilmastomuutoksen tutkimusraporteissa sekä oppikirjoissa. Ylioppilaskokeen kokelaat osaavat kyllä vastata sään ääri-ilmiöistä ja osaavat kertoa mitä nämä ääri-ilmiöt ovat ja miten ne vaikuttavat. Lisäksi liki kaikki osaavat ulkoa mantran ”ilmastonmuutos saa aikaan sään ääri-ilmiöiden yleistymistä ja voimistumista”.

Ylioppilaskokeen kysymyksestä teki epätyypillisen se, että osatehtävässä 2.1 kysyttiin kysymyksen otsikon sään ääri-ilmiöt-käsitteen sijaan hieman yllättäen poikkeuksellisista tulvista sekä poikkeuksellisesta kuivuudesta:

2.1 Nimeä yksi valtio, jonka alueella on koettu poikkeuksellisen voimakkaita tulvia, ja yksi valtio, jonka alueella on koettu poikkeuksellisen pitkään kestänyttä kuivuutta. Selitä lyhyesti, mitkä tekijät ovat altistaneet nimeämäsi alueet näille poikkeuksellisille tilanteille. 6 p. (Maantieteen koe, syksy 2025: YTL 2025).

Monella voi helposti mennä sekaisin nämä hieman samalta kuulostavat käsitteet a) ääri-ilmiö, sen täsmentävä alkuosa ääri tai adjektiivi äärimmäinen sekä b) adjektiivi poikkeuksellinen. Niissä on hieman sama vivahde, ja niitä saatetaankin käyttää puhekielessä ikään kuin toistensa synonyymeinä. Mutta jos ollaan täsmällisiä, saattaa esimerkiksi media käyttää sanontaa ”poikkeuksellinen” ja muita ääri-ilmiötermejä, kuten hirmupakkanen, superhelteet ja niin edelleen puhekielessä ja uutisten kielenkäytössä, vaikka ne eivät täytä meteorologisia täsmällisiä kriteerejä käsitteiden käytölle. Ilmatieteen laitos (2025) määrittelee, että sää on erittäin

harvoin poikkeuksellinen. Meteorologiassa sanaa poikkeuksellinen käytetään kuvaamaan säätä vain silloin, kun jokin säätila on niin harvinainen, että sitä esiintyy pitkän tilasto- tai havaintohistorian aikana keskimäärin yhden kerran 30 vuodessa eli noin kolme kertaa sadassa vuodessa. Eli Ilmatieteen laitoksen (2025) mukaan voidaan puhua poikkeuksellisen lauhasta tai poikkeuksellisen lämpimästä vasta, kun ilmenee jotain sellaista säätä, jota tilastoissa havaitaan harvemmin kuin kerran 30 vuodessa.

Tämän syksyn ylioppilaskokeessa herätti kuulemani mukaan hämmennystä se, että kokeessa kysyttiin tällaisista erittäin harvoin tapahtuvista ilmiöistä. Monet kokelaat eivät kuulemma tienneet poikkeuksellisuuden meteorologista määritelmää. Kysytyt poikkeukselliset tulvat tai poikkeukselliset kuivuusjaksot olisivat Ilmatieteen laitoksen määritelmän mukaan jotain sellaista, jota on esiintynyt tilastojen mukaan harvemmin kuin kerran 30 vuodessa. Eli kysymyksessä 2.1 ei kysytty sään ääri-ilmiöitä niin kuin pelkät ”tavalliset” ääri-ilmiöt määritellään. Ääri-ilmiöt voivat olla alueelle tyypillisiä säännöllisesti esiintyviä esimerkiksi kausittaisia, voimakkaita ilmiöitä. Esimerkiksi trooppisten pyörremyrskyjen esiintymisalueilla voimakkaat trooppiset hirmumyrskyt ovat sään ääri-ilmiöitä, mutta niitä esiintyy liki vuosittain niiden esiintymisalueella. Ne ovat kausittaisia, voimakkaita ja voivat aiheuttaa suurta tuhoa ja inhimillistä vahinkoa. Meteorologian määritelmän mukaan ne eivät kuitenkaan ole poikkeuksellisia niiden esiintymisalueella. Monsuunisateiden aiheuttamat tulvatkaan eivät ole meteorologian määritelmän mukaan poikkeuksellisia, koska ne aiheuttavat tulvia liki joka vuosi monsuunikaudella. Ilmastonmuutos toki voi aiheuttaa sen, että joskus nämä ääri-ilmiöt voivat olla niin voimakkaita eli poikkeuksellisen äärimäisiä, että sellaisia on tavattu mittaus- tai havaintohistorian aikana harvemmin kuin keskimäärin kolme kertaa sadassa vuodessa.

Poikkeuksellisten sää tapahtumien ja sään aiheuttamien poikkeuksellisten seurausten edellä kuvatun määritelmän takia syksyn ylioppilaskokeessa moni kokelas saattoi vastata kysymykseen väärin. He saattoivat vastata ääri-ilmiöistä eli ihan tavallisen paikallisen tai alueellisen sään säännöllisen vaihteluvälin ääripäistä ja niiden seurauksista esimerkiksi valtioissa. Ylioppilastutkintolautakunnan (YTL

2025) julkaisemien hyvän vastauksen piirteiden (HVP) mukaan tällaisista tavanomaisen säävaihtelun ääripäiden kuvauksesta ei saa pisteitä. HVP:n mukaan kokelaiden tuli kuvata ja perustella vastauksessaan jotain muutoksia tai tekijöitä, jotka voimistavat sään ääri-ilmiöitä tavanomaisista tai kausittaisista tulvista ja kuivuudesta poikkeuksellisen voimakkaiksi tulviksi tai poikkeukselliseksi kuivuusjaksoiksi kokelaan antamissa esimerkkivaltioissa. HVP:n mukaan tällaisiksi muutoksiksi tai tekijöiksi hyväksyttiin vastauksissa esimerkiksi nykyisen, ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen aiheuttamat muutokset tai ihmistoiminnan aiheuttamat muutokset kokelaan nimeämällä esimerkiksi alueella. Ihmistoiminnasta kelpasi vastaukseksi esimerkiksi se, että kaupungistumisen myötä vettä läpäisemätöntä pintaa on aiempaa enemmän, mikä voi aiheuttaa poikkeuksellisen voimakkaita tulvia.

Käsite poikkeuksellinen ei ole kaikille ylioppilaskokeen kokelaille edellä mainitun määritelmän mukaisesti tuttu. Uskon, että vain harvat maantieteen opettajat lukioissa ovat näin tarkasti opettaneet oikeaa käsitteiden käyttöä ilmastoasioihin, sääilmiöihin tai ilmastonmuutoksen seurauksiin liittyen. Kuulemani mukaan monet kokelaat eivät ole tienneet, mitä poikkeuksellisilla tapahtumilla tarkoitetaan tässä yhteydessä – ja, että poikkeuksellisella tarkoitetaan vielä ”harvinaista” tapahtumaa harvemmin esiintyvää asiaa tai ilmiötä. Kokeen tämän kysymyksen alussa oli lyhyt ingressi taustatekstinä, jonka avulla kokelas johdateltiin kysymyksen aihepiiriin eli sään ääri-ilmiöihin. Samanlainen johdantoteksti myös käsitteen poikkeuksellinen ympärille olisi ehkä avittanut monen kokelaan vastaamista. Jälkikäteen on toki aina helppo jälkiviisaana sanoa vaikka mitä.

Mitä me tästä ylioppilaskokeen kysymyksestä opimme? Käsitteillä sekä niiden oikealla käytöllä ja ymmärtämisellä on merkitystä: niin kokeissa, uutisissa, tutkimusten raportoinnissa kuin myös ammatillisessa puhekielessämme eli ammatissalangissamme. Kun me maantieteilijät puhumme vastaisuudessa jostakin säätilaan tai sääilmiöihin liittyvästä, osaamme toivottavasti käyttää käsitettä poikkeuksellinen hieman säästeliäämmin ja täsmällisemmin. Jotain poikkeuksellista (säässä) tapahtuu harvemmin kuin harvoin. Lisäksi toivottavasti osaamme nyt puhua myös sään ääri-ilmiöistä täsmällisemmin ja ymmärrämme mitä sillä tarkoi-

tetaan. Sillä ei suoraan tarkoiteta sääilmiön harvinaisuutta, vaan sillä tarkoitetaan tyypillisen sään vaihtelun ääripäitä tai kausittaisia piikkejä säässä. Toki ääri-ilmiöillä tarkoitetaan harvinaisehkoja tapauksia siinä suhteessa, että sääilmiöiden, -mittausten tai -tapahtumien jakauma (oletettavasti) noudattelee normaalijakaumaa eli jakauman ääripäiden säitä esiintyy harvemmin kuin mediaanisäätä muistuttavaa säätä. Ilmatieteen laitos (2025) mainitsee verkkosivuillaan, että meteorologiassa puhutaan tavanomaisesta, tyypillisestä tai keskimääräisestä säästä, kun se sijoittuu jakaumassa keskimmaiseen kolmannekseen. Samalta verkkosivulta on huomioitavaa se, että meteorologiassa ei kuulemma juurikaan puhuta normaalista säästä, vaan edellä kuvattuun tapaan puhutaan tavanomaisesta tai vastavasta säästä. Sana normaali ei kuulemma ole niin kuvaava kuin sana tavanomainen. Tätä kun miettii hetken rauhassa, niin se on totta, että sana normaali ei ole niin kuvaava eikä ilmaisuna täsmällinen, vaikka sitä usein puhekielessä käytämmekin myös tällaisessa yhteydessä.

Voimme kaikesta tästä huomata sen, että maantieteen ylioppilaskoe toimii myös oppimistapahumana tai oppimisen liikkeelle tönäisijänä niin

kokeeseen osallistuneille kokelaille, maantieteen opettajille sekä muille koetta seuraaville. Minä ainakin opin jotain uutta tämän maantieteen ylioppilaskokeen ja sen 2. tehtävän myötä. Nyt muistan lopunikääni, miten määritellään poikkeuksellinen säätaphtuma tai -ilmiö. Osaan jatkossa kriittisesti seurata uutisia, kun siellä seuraavan kerran puhutaan poikkeuksellisen kuumasta tai poikkeuksellisen kuivasta kesästä.

KIRJALLISUUS

Ilmatieteen laitos (2025) Poikkeuksellinen vai harvinainen. <https://www.ilmatieteenlaitos.fi/saa-on-harvoin-poikkeuksellinen> 7.12.2025.

YTL = Ylioppilastutkintolautakunta (2025) Hyvän vastauksen piirteet: FI – Maantiede. https://tiedostot.ylioppilastutkinto.fi/kokeet/2025-09-23_GE_fi/grading-instructions.html 13.11.2025.

PETTERI MUUKKONEN
Terran päätoimittaja